

Iwona OLSZÓWKA

Historia i działalność Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 w Częstochowie

Zarys dziejów opieki nad osobami wymagającymi specjalnej troski

Historyczne ujęcie opieki nad osobami upośledzonymi umysłowo w Polsce sięga XII wieku. W wyniku potrzeb społeczeństwa zagrożonego wólczością, żebractwem i przestępczością rozpoczęto działania zapobiegawcze tym zjawiskom. Problematyka dotyczyła również osób niepełnosprawnych intelektualnie. Wśród zainteresowanych pomocą działalność swą rozpoczęły osoby prywatne, przedstawiciele kościoła i stowarzyszenia charytatywne. Organizowano szpitale o charakterze przytułków i domów dla biednych, jak i tworzone sale dla dzieci i młodzieży w szpitalach leczniczych. Oprócz sprawowanej opieki podjęto próby organizacji procesu nauczania w zakresie zdobycia wiedzy i uprawnień w zakresie rzemiosł¹. Pierwsze schroniska, szpitale i hospicja dla psychicznie chorych i upośledzonych umysłowo były organizowane w Polsce już w XII i XIII w., a w wieku XVI miały podobno istnieć przy każdej większej parafii². Do czasów nowożytnych opieką nad osobami upośledzonymi w Polsce zajmowały się zakony i stowarzyszenia religijne oraz organizacje filantropijne, a następnie rady miejskie i gminy wiejskie funkcjonujące na obszarach zrzeszających ludność. W XVI wieku pojawiły się pierwsze zakłady dla upośledzonych

---

¹ M. Balcerek, *Rozwój wychowania i kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo. Zarys historyczny*, Warszawa 1981, s. 43.

² T. Bilikiewicz, J. Gallus, *Psychiatria polska na tle dziejowym*, Warszawa 1962, s. 121.

umysłowo organizujące proces wychowania i kształcenia, pierwszy w Krakowie, a drugi w Gdańsku w 1852 roku³.

W okresie 123 lat zniewolenia Polski przez trzech zaborców powstały pierwsze zakłady dla obłąkanych i zakłady leczniczo-wychowawcze. W zaborach rosyjskim i pruskim słabo rozwinęły się instytucje organizujące naukę polskich dzieci upośledzonych umysłowo. W Galicji natomiast istniało stosunkowo niewiele instytucji zajmujących się leczeniem i opieką upośledzonych umysłowo, jednak na tle pozostałych zaborców rozwój dziecka polskiego miał pozornie większe możliwości. Najlepiej rozwiniętymi placówkami specjalnymi były ośrodki utworzone dla dzieci upośledzonych przez niemieckiego zaborcę. Mimo dobrze zorganizowanego systemu opieki i kształcenia, szybko rozwijające się placówki niestety nie były w pełni dostępne dla dzieci polskich. „Pierwsza placówka dla dzieci lekko upośledzonych umysłowo powstała w 1896 roku w Poznaniu”⁴.

Organizacją opieki i szkolnictwa w Polsce u progu niepodległości zainteresowali się naukowcy rozważający problematykę nauczania dzieci anormalnych, m.in.: M. Grzegorzewska, J. Joteyko, M. Stefanowska. Tak też w 1922 roku powstał Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej utworzony z inicjatywy M. Grzegorzewskiej i J. Hellmana, a organizatorem pierwszych szkół specjalnych była M. Stefanowska⁵. Szkolnictwo specjalne po II wojnie światowej rozwijało się w trudnych warunkach będących wynikiem zniszczeń wojennych, braku nauczycieli oraz podstawowych środków dydaktycznych. Organizowano wówczas nowe szkoły specjalne na terenie całej Polski. W związku z brakiem środków na ich budowę wprowadzono możliwość rozwoju dzieci upośledzonych w szkołach masowych, co znacznie zmniejszyło powstawanie nowych szkół specjalnych. „23 marca 1956 r. został wydany dekret o obowiązkach szkolnym (Dz.U. nr 9, poz. 52 z późn. zm.), ustalający, że dzieci uznane za niezdolne do nauki w szkole masowej powinny wypełniać obowiązek szkolny w szkołach specjalnych. Powstało wówczas wiele nowych placówek kształcenia specjalnego”⁶.

³ M. Balcerek, dz. cyt., s. 48.

⁴ B. Snoch, *Szkolnictwo specjalne w II Rzeczypospolitej. Szkic historyczny*, [w:] *Z zagadnień pedagogiki specjalnej*, red. A. Siedlaczek-Szwed, Częstochowa 2004, s. 11.

⁵ M. Balcerek, dz. cyt., s. 69.

⁶ T. Serafin, *Kształcenie specjalne w systemie oświaty. Vademecum dla organu prowadzącego, dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców*, Warszawa 2009, s. 13.

Pierwsza szkoła specjalna w Częstochowie

Szkolnictwo specjalne Częstochowy przedstawia zróżnicowany model placówek oświatowo-wychowawczych kształcenia specjalnego. Początkowo na terenie miasta funkcjonowała jedna szkoła specjalna dla dzieci opóźnionych w rozwoju umysłowym. Szkoła Specjalna nr 23 przy ul. Staszica w śródmieściu powstała jeszcze przed II wojną światową. Z relacji jednego z jej nauczycieli wynika, iż w 1929 r. przeprowadził badania selekcyjne w częstochowskich szkołach publicznych, po czym w 1930 r. rozpoczął nauczanie z pierwszym poziomem przy liczbie 27 dzieci⁷. Utworzony wówczas oddział specjalny umieszczono w parterowym budynku przy szkole nr 14 przy ul. Waszyngtona 64. W wyniku działań wojennych w 1940 r. szkoła specjalna została zamknięta. Kolejne adnotacje dotyczące funkcjonowania szkoły znajdujemy m.in. w lokalnej „Trybunie Robotniczej”, gdzie zamieszczono informację dotyczącą lokalizacji Szkoły nr 23 przy ul. Narutowicza 16. Z uwagi na niewystarczające warunki lokalowe szkoły zgłoszono prośbę (datowaną: 1 stycznia 1949) do prezydenta miasta o oddanie budynku przy ul. Waszyngtona 62⁸. Wówczas też naukę w szkole pobierały dzieci upośledzone umysłowo. Były to m.in. dzieci robotników, ale i dzieci z domów dziecka oraz innych środowisk.

Intensywny rozwój kształcenia specjalnego wynikiem zapotrzebowania społecznego

Przyrost liczby mieszkańców miasta Częstochowy miał wielki wpływ na tworzenie się nowych placówek szkolnych typu specjalnego. Wśród grup społecznych zamieszkujących teren miasta przeważała społeczność robotnicza skupiona wokół największych zakładów produkcyjnych miasta, m.in. Zakładów Metalowych Hantke (obecnie Huta Częstochowa), Fabryki Peltzer et Fils, Fabryki Motte, Przędzalni Czesankowej „Wełnopol”, Częstochowskich Zakładów Przemysłu Lniarskiego „Warta” i innych. Codzienne życie robotników skupiało się wokół powstałych dzielnic robotniczych. Rozwój demograficzny i społeczny wymagał organizacji kolejnych placówek kształcenia specjalnego. W 1950 roku publiczne media, m.in. „Życie Częstochowy”, rozpoczęły działania o charakterze informacyjnym. Ukazały one konieczność czynnego udziału i aktywizacji społeczeństwa częstochowskiego i władz oświatowych w rozwoju szkolnictwa

⁷ Archiwum ZSS nr 23 w Częstochowie.

⁸ *Szkoła nr 23 prosi Prezydenta Miasta o odpowiedni lokal do nauki*, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 6, s. 4.

specjalnego. Wystosowano apel dotyczący uruchomienia drugiej szkoły typu specjalnego, który wskazywał na konieczność utworzenia szkoły dla dzieci upośledzonych umysłowo⁹. Uświadomiono mieszkańcom i władzom miasta, iż istniejąca szkoła specjalna wszakże poprawnie organizuje proces nauczania, jednak jest niewystarczająca w stosunku do liczby zakwalifikowanych do niej dzieci. Z uwagi na ten fakt dzieci te w ogóle nie chodzą do szkoły lub rozpoczęły naukę w innych szkołach, w których nieprawidłowo opanowują obowiązujący materiał nauczania.

Początki organizacji Szkoły Specjalnej nr 5

Głosy społeczeństwa, mediów, dyrekcji i nauczycieli istniejącej już szkoły specjalnej spowodowały, iż kierownictwo wydziału oświaty Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w dniu 1.11.1951 r. utworzyło Szkołę Specjalną nr 5 w dzielnicy robotniczej Ostatni Grosz, przy ul. Spadzistej 13 w Częstochowie¹⁰. Szkoła ta mieściła się w jednopiętrowym budynku po zlikwidowanym społecznym domu dziecka, sąsiadowała lokalowo z filią Młodzieżowego Domu Kultury. Szkoła była przeznaczona dla dzieci i młodzieży niedorozwiniętych umysłowo, dysfunkcyjnych społecznie. Zlokalizowana w dzielnicy robotniczej miała za zadanie kształcić i wychowywać największą w tych latach liczbę dzieci dysfunkcyjnych statusu robotniczego. Z chwilą jej zorganizowania do szkoły uczęszczało 120 dzieci w wieku od 7 do 14 lat mających trudności w funkcjonowaniu zwyczajnej szkoły podstawowej; były one kierowane ze szkół nr 6, 7, 17, 19, 20 oraz ze Stradomia¹¹. Opiekę, nauczanie i wychowanie organizował dyrektor i 8 nauczycieli przybyłych z różnych częstochowskich szkół podstawowych. Praca w szkole w pierwszym roku jej istnienia była utrudniona przez brak pomocy naukowych, pracowni do przysposobienia zawodowego, nauczycielom brakowało przygotowania, bo po raz pierwszy zetknęli się z nauczaniem w toku kształcenia specjalnego. Gromadzono bazę dydaktyczną poprzez zakup literatury naukowej i pomocy niezbędnych w procesie nauczania. Ponadto założono pracownie: stolarską, krawiecką i gospodarstwa domowego. W szkole funkcjonowało 6 klas pojedynczych i jedna podwójna. Nie zorganizowano klasy siódmej, z uwagi na brak zakwalifikowanych do niej uczniów. Mała liczebność klas sprzyjała indywidualnej pracy uczniów i obserwacji ich funkcjonowania przez

⁹ *W mieście trzeba uruchomić drugą szkołę typu specjalnego*, „Życie Częstochowy” z dn. 25.03.1950, s. 8.

¹⁰ Kronika szkoły ogólnokształcącej (specjalnej) nr 5 w Częstochowie, Archiwum SOSW nr 1, s. 3.

¹¹ *Młodzież drugiej szkoły specjalnej wychowuje się pod troskliwą opieką nauczycieli*, „Życie Częstochowy” z dn. 19.01.1952, s. 9.

nauczycieli. W toku nauki wykorzystywano tablice poglądowe i dostępne szkole pomoce naukowe, organizowano zajęcia praktyczne i przysposabianie do wykonywania zawodu, które umożliwiały uczniom opanowanie zdobytej wiedzy i wykorzystanie jej w praktyce. W organizację bazy dydaktycznej szkoły zaangażowały się szkoły nr 4, 6, 8, 10, 12, 17, 18 i 23. Przekazały niezbędne wyposażenie sal, m.in.: ławki, krzesła, regały, tablice poglądowe, pomoce naukowe¹². Te wspólne działania wpłynęły na sprawny przebieg ponaddwumiesięcznego remontu jednopiętrowego budynku, w którym mieściła się szkoła. Funkcjonowanie szkoły przebiegało sprawnie i bez większych zastrzeżeń. Praca dydaktyczno-wychowawcza i rewalidacyjna była dostosowana do indywidualnych możliwości uczniów. Nauczyciele diagnozowali występujące dysfunkcje w czasie indywidualnych obserwacji podczas trwania poszczególnych jednostek lekcyjnych. Przygotowywano programy profilaktyczne i wychowawcze mające na celu usprawnienie procesu nauczania i socjalizacji dzieci i młodzieży. Proces usprawniania i dostosowania uczniów do podstawowych czynności funkcjonowania w najbliższym otoczeniu zbiegał się z zajęciami praktycznymi przysposabiającymi do poszczególnych zawodów.

Umiejętności zawodowe uczniów, wystawy, prace

Uczniowie szkoły aktywnie uczestniczyli w konkursach o charakterze technicznym. Wśród wystaw prac na terenie miasta zorganizowanych w konkursie młodych techników znalazły się eksponaty wykonane przez zespół młodzieżowy Szkoły Specjalnej nr 5. Wśród nich oglądać można było: wielki piec, traktor, lokomotywę. Nauczyciele na terenie Szkoły Specjalnej nr 5 zorganizowali również wystawę obrazującą wyniki nauki i przysposobienia do zawodu. W roku 1952/1953 szkołę opuściło 14 absolwentów, a w 1954 roku do szkoły uczęszczało 139 uczniów. Kształcili się i zdobywali umiejętności praktyczne m.in. w zawodach krawiec, ślusarz, introligator. Metody poglądowe umożliwiały dzieciom przyswajanie wiadomości z zakresu szkoły podstawowej. Efekty zdobytych umiejętności widoczne były podczas organizowanych uroczystości i wystaw szkolnych. „W jednej z sal zgromadzono drobne robótki, rysunki, zabawki dziecięce wykonane z drewna, gliny, papieru, prace najmłodszych [klas] od I–IV. W drugiej zebrano przedmioty wyprodukowane przez młodzież starszą [...] liczydełka, rękawniki do prasowania, kartki do prac introligatorskich, wyroby me-

¹² Historia szkoły podstawowej specjalnej nr 5 w Częstochowie, Archiwum SOSW nr 1, s. 5.

talowe, tarki, segregatory, popielniczki, łopatkki do węgla¹³. Ponadto wystawiono prace z zakresu introligatorstwa, m.in. książki w stadium oprawy i oprawione oraz prace krawieckie, m.in. sukienki, koszulki, fartuszki, ubranka harcerskie. Uczniowie brali udział w wielu uroczystościach szkolnych i pozaszkolnych, które dzięki pracy nauczycieli i zaangażowaniu dzieci były atrakcyjne pod względem repertuaru i przygotowania. W toku nauki młodzież szkolna brała udział w przygotowaniu szeregu uroczystości związanych z obchodami świąt okolicznościowych i państwowych. Ponadto grono nauczycielskie powiększało się według potrzeb procesu nauczania, podczas którego były realizowane założenia programów wychowawczych i naukowych. „Młodzież wraz z nauczycielstwem w ramach zobowiązań wykonała szereg pomocy naukowych do nauki języka polskiego, matematyki, biologii, jak: «Co mamy z węgla», «Jakie mamy zboża», tablice ortograficzne, albumy z roślinami, bryły geometryczne, loteryjki i wiele obrazów wyciętych z ilustrowanych czasopism, podklejonych na tekturze¹⁴. Dzieci zbierały makulaturę, złom, a nauczyciele gromadzili ubrania i organizowali pomoc żywnościową dla mniej zamożnych. Ponadto na terenie szkoły przeprowadzono kolejne remonty klas, a filia Młodzieżowego Domu Kultury oddała przybudówkę na pracownię stolarską. Szkoła Specjalna nr 5 rozwijała swoją działalność propagującą nauczanie specjalne, a nauczyciele przeprowadzali lekcje pokazowe podczas zorganizowanej konferencji dla nauczycieli z Częstochowy, Sosnowca, Będzina i Dąbrowy Górniczej w 1955 roku¹⁵. W kolejnych dwóch latach dyrekcja szkoły starała się o dodatkowy budynek z uwagi na liczniejszy nabór dzieci. Lekcje prowadzono metodą „ośrodków pracy”, rozpowszechnioną w kształceniu specjalnym przez M. Grzegorzewską. W szkole odbywały się kolejne konferencje, m.in. konferencja rejonowa nauczycieli szkół specjalnych z Piekar, Radzionkowa i Tarnowskich Gór. W związku z niezwykle szybkim rozwojem szkolnictwa i zwiększeniem się liczby uczniów szkoła w 1958 r. otrzymała do dyspozycji dwie nowe sale praktyczne w drugim budynku, w podwórzu, przeznaczone na pracownię krawiecką i stolarską. Sale te znajdowały się w budynku sąsiadującym z podwórkiem szkolnym. Rozpoczęto starania związane z pozyskiwaniem niezbędnych elementów bazy dydaktycznej, sale wyposażono w ławki, krzesła i specjalistyczne narzędzia do obróbki drewna i metali. W następnym roku nauki odbywały się kolejne konferencje nauczycieli mające na celu ukazanie procesu kształcenia w szkole specjalnej, m.in. dotyczące pisania i mówienia.

¹³ *Interesującą wystawę prac szkolnych zorganizowała młodzież szkoły nr 5*, „Życie Częstochowy” z dn. 5.03.1954 r., s. 3.

¹⁴ Kronika szkolny ogólnokształcącej (specjalnej) nr 5 w Częstochowie, Archiwum SOSW nr 1, s. 11.

¹⁵ Tamże, s. 12.

Apel społeczności o nowe pomieszczenia szkolne

Mimo tak sprawnego funkcjonowania Szkoły Specjalnej nr 5 społeczność lokalna miasta i społeczność szkolna, m.in. komitet rodzicielski i kierownictwo szkoły, wносиły kolejne apele o usprawnienie procesu organizacji szkoły. Domagano się oddania na użytek szkoły pomieszczeń zajmowanych przy ul. Spadzi-
stej przez Młodzieżowy Dom Kultury, który mógłby zostać przeniesiony do dzielnicy Raków. Podkreślano trudne warunki nauki w ciasnych klasopracowniach, brak sali gimnastycznej oraz świetlicy. Po wielu staraniach nauczycieli i rodziców Szkoła Specjalna nr 5 zyskała nowe pomieszczenia. W 1960 roku „Przy pomocy Komitetu Opiekuńczego już w pierwszych dniach stycznia Inspektorat Oświaty postanowił przekazać szkole drugi budynek do dyspozycji, który zajmowała świetlica międzyszkolna”¹⁶. Przeniesiono świetlicę międzyszkolną nr 3 z budynku obok szkoły nr 5 do nowych pomieszczeń w szkole nr 8. Budynek wymagał remontu i dostosowania do odpowiednich warunków nauki dzieci i młodzieży. Wyremontowano wszystkie pomieszczenia, ubikacje, zadba-
no o wygląd zewnętrzny budynku, wymieniono okna, rynny. Działania te i starania o utworzenie wspomagał Komitet Opiekuńczy Częstochowskich Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. Z. Modzelewskiego. Szkoła powiększyła się o trzy sale lekcyjne, salę gimnastyczną, kuchnię i jadalnię. W celu połączenia dwóch budynków szkoły utworzono nowy chodnik na podwórku szkolnym. W 1960 r. szkoła liczyła 9 oddziałów, wzrosła też liczba uczących się w niej dzieci z 166 do 192¹⁷. Dzieci dojeżdżały do szkoły z różnych stron miasta, m.in. korzystając z komunikacji miejskiej: tramwajów i autobusów. W tym też roku szkoła uzyskała I miejsce w Akcji Estetyki i Porządku miasta Częstochowy. Otrzymana nagroda finansowa została przeznaczona na zakup kolejnych pomocy naukowych dla szkoły, m.in. pianina, episkopu do wyświetlania obrazów, i dwóch maszyn stolarskich. W 1961 r. w 10 oddziałach szkoły uczyło się łącznie 211 uczniów. Nauczyciele przeprowadzali kolejne konferencje, na które przygotowali pomoce naukowe przedstawiane w toku lekcji pokazowych dla nauczycieli innych szkół specjalnych. W 1962 r. szkoła posiadała 10 oddziałów, a nauczanie odbywało się w systemie jednozmianowym. Nauczyciele zaprezentowali swoje wytwory i dorobek naukowy pedagogiczny na zorganizowanej wystawie szkolnej. Ich prace pokazowe skupiały m.in. obrazy, wykresy, zeszyty przedmiotowe i eksponaty przygotowane przez uczniów na zajęciach przysposobienia zawodowego. Dużym utrudnieniem był brak sali gimnastycznej, co uniemożliwiało dzieciom naukę wychowania fizycznego. W kolejnym roku do

¹⁶ Tamże, s. 15.

¹⁷ Tamże, s. 17.

szkoły uczęszczało 223 dzieci. Przeprowadzono remont pomieszczeń szkolnych, pomalowano i odnowiono sale lekcyjne i korytarze.

Początki pierwszej „szkoły życia”

W latach 1965–1966 kierownictwo szkoły przejęła nowa dyrekcja. Proces organizacji nauczania i wychowania rozwijał się w wyniku naboru kolejnych uczniów upośledzonych umysłowo. Nauczyciele modyfikowali swoje programy i dostosowywali je do możliwości intelektualnych uczniów. W wyniku potrzeb środowiska szkolnego dzieci w latach 1965–1966 działalność rozpoczęła klasa eksperymentalna dla dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim [...]. Był to pierwszy na terenie miasta, a drugi na terenie województwa katowickiego eksperyment¹⁸. Do klasy zapisanych było 12 dzieci w wieku 9–14 lat. Uczyły się one w godzinach od 11 do 14.30. Były to dzieci, które nigdy wcześniej nie uczęszczały do żadnej szkoły. Umożliwiono im naukę, którą zaakceptowali rodzice sukcesywnie przyprowadzający swoje dzieci na zajęcia dydaktyczno-wychowawcze. Nauczyciele w toku swojej pracy tworzyli bazę programową, na podstawie której dzieci uczyły się codziennego funkcjonowania. Innowacyjny charakter pracy skupiał się na wykonywanych czynnościach samoobsługowych i kontrolowaniu czynności fizjologicznych. Nauczyciele wdrażali dzieci do prac usprawniających, w toku zajęć plastycznych i technicznych. Klasa ta dała początek „szkoły życia”, która powstała przy ul. Kilińskiego dzięki nowym pomieszczeniom przekazanim przez inspektora oświaty. Nauczyciele zajęli się organizacją boiska szkolnego, które zbudowano w czynie społecznym.

Kolejne modernizacje i doposażenie szkoły nr 5

W roku szkolnym 1967–1968 naukę rozpoczęto w odnowionej i zmodernizowanej szkole. W pierwszym budynku przebudowano piece grzewcze, odnowiono sale lekcyjne, na korytarzach pomalowano lamperie. W drugim budynku wymieniono podłogi, przebudowano i zbudowano nowe piece grzewcze, położono nowe tynki. W świetlicy została położona boazeria. Z kuchni i jadalni powstała duża jadalnia. Kuchnię zorganizowano w pomieszczeniu byłej szatni szkolnej. Dzięki połączeniu dwóch pomieszczeń magazynowych powstała pracownia zajęć dla dziewcząt. Wybudowano w niej piec grzewczy i piec kuchenny umożliwiające przeprowadzanie zajęć z zakresu gospodarstwa domowego,

---

¹⁸ Tamże, s. 46.

wstawiono nowe stoły, które umożliwiały przeprowadzanie zajęć z krawiectwa. Zakupiono stoły ślusarskie do pracowni zajęć praktyczno-technicznych w zakresie obróbki drewna i metali. Ponadto wybudowano nowe ubikacje, wykonano remont klatki schodowej, wybudowano wiatrołap przy wejściu do budynku szkolnego i wejście do piwnicy. W 1969 r. przeprowadzano w szkole kolejne remonty. Przy pomocy Dyrekcji Zakładów Przemysłu Bawełnianego przeprowadzono remont podłogi w świetlicy, założono światła jarzeniowe, zakupiono nowe firanki. Ponadto szkołę wyposażono w nowe ławki szkolne i pomoce dydaktyczne w postaci gier i zabawek do świetlicy szkolnej. „Zakupiony został aparat radiowy marki «Kankan», tranzystor «Sylwia» i aparat fotograficzny”¹⁹. Nauczyciele, organizując proces dydaktyczny, dużą uwagę poświęcali pracom uczniów, które prezentowane były na wystawach szkolnych. Nie zaprzestawali też prac skupionych nad doskonaleniem procesu kształcenia specjalnego. Odbywały się spotkania samokształceniowe, z których czerpano cenne wskazówki i uwagi podczas prowadzenia jednostki lekcyjnej. Każdorazowe i najmniejsze sukcesy uczniów były wynikiem dużego zaangażowania nauczycieli nie tylko w nauczaniu, ale i w procesie uspołeczniania. Pracę szkoły wzmacniało finansowe wsparcie ZPB im. Modzelewskiego, dzięki któremu wzbogacała się baza dydaktyczna. W latach 1970–1971 w szkole funkcjonowało 11 oddziałów szkolnych, pracowało 17 nauczycieli. Szkołę sukcesywnie doposażono, m.in. w krzesła, taborety, urządzono jadalnię szkolną, zakupiono szafy i narzędzia techniczne do pracowni zajęć praktyczno-technicznych. Ponadto klasopracownie wzbogaciły się o „[...] nowy magnetofon i zestaw płyt adapterowych, dwa akordeony, robot do zajęć z zakresu gospodarstwa domowego, lodówkę [...]”²⁰. W 1971 r. we wszystkich klasach przeprowadzono prace malarskie. W pracach pomagali pracownicy administracyjni szkoły i harcerze. Wszystkie klasy posiadały rzutniki, a większość – radiodbiorniki. W szkole nauczyciele napotkali problem dotyczący uchylania się od realizowania obowiązku szkolnego przez dzieci, jak i braku udziału rodziców w procesie wychowawczym. Mimo wieloletnich prac modernizacyjnych szkoły nadal istniała potrzeba poprawy warunków lokalowych. Na łamach prasy ukazał się artykuł, w którym wskazano na konieczność zmian, wskazując, iż „znaczna część sal lekcyjnych to – małe, niskie, nie najlepiej oświetlone klitki, w których przebywanie nie należy do przyjemności”²¹. Budynek szkoły wymagał rozbudowy i dalszych modernizacji z zapewnieniem m.in. sali gimnastycznej, gabinetów specjalistycznych i szatni. W roku szkolnym 1973–1974 naukę rozpoczęło 213 uczniów. Z uwagi na trudne warunki nauki

¹⁹ Tamże, s. 55.

²⁰ Tamże, s. 68.

²¹ *Niezbędna jest poprawa warunków lokalowych szkoły podstawowej nr 5 przy ul. Spadzistej*, „Życie Częstochowy”, nr 30 z dn. 5.02.1972, s. 7.

w licznych klasach wydzielono grupy lekcyjne dla usprawnienia nauki. Ponadto wprowadzono obowiązek pracy społecznej, uwzględniając jej realizację podczas oceny ze sprawowania. Założono też kroniki szkolne, kąciki przygotowania technicznego i teczki wychowawców klas. Podjęto próby pracy na zajęciach lekcyjnych według podziału na zespoły H. Muszyńskiego, zgodnie z jego zasadami harmonijnego rozwoju społecznego w toku integracji jednostki w grupie. W latach 1974–1975 na terenie szkoły odbyły się kolejne prace remontowe poszczególnych sal. W ramach czynu społecznego nauczyciele i pracownicy pomalowali okna i podłogi oraz uporządkowali klasopracownie i utworzyli salę przyrodniczą. Podczas pierwszych zebrań z rodzicami wychowawcy opracowali własne plany pracy. Sukcesy uczniów przedstawiano podczas licznych uroczystości szkolnych, goszcząc przedstawicieli miasta. Nauczyciele spotkali się z wyróżniającą oceną ich pracy w toku nauki dzieci upośledzonych umysłowo. Ponadto, z uwagi na ich bardzo dobre przygotowanie pedagogiczne, w szkole odbyły się pierwsze praktyki pedagogiczne dla studentów Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. W szkole zorganizowano konferencję dla nauczycieli województwa częstochowskiego i miasta, podczas której zaprezentowano lekcję pokazową z elementami organizacji lekcji i zajęć wstępnych oraz końcowych. Ważnym wydarzeniem w życiu szkoły było wprowadzenie w życie szkoły „Kodeksu ucznia”, mające na celu nałożenie na rodzinę szkolną praw i obowiązków w procesie nauczania i wychowania. W tym roku szkolnym dyrekcja napotkała liczne problemy dotyczące częstych zachorowań nauczycieli i braków personelu pomocniczego, co dezorganizowało proces nauki, ale i uniemożliwiało zorganizowanie prac przy żywieniu, sprzątanii i ogrzewaniu szkoły, stąd prace te wykonywali sami uczniowie. Pod koniec roku szkolnego rozpoczęto prace remontowe, po których wykonaniu 150 uczniów mogło rozpocząć nowy rok szkolny w odnowionych salach lekcyjnych. Przygotowano uroczystość szkolną w 25 rocznicę jubileuszową istnienia szkoły. Uczniowie zorganizowali salę harcerską, a podczas lekcji przysposobienia do zawodu samodzielnie wytworzyli elementy ją zdobiące, np. dywan, kominek, które cieszyły się dużym uznaniem zaproszonych gości. Na stałe do kalendarza uroczystości szkolnych wprowadzono pasowanie na ucznia. We wrześniu 1978 roku w 9 oddziałach szkoły uczyło się 133 uczniów, a 15 nauczycieli organizowało proces dydaktyczno-wychowawczy²². Zorganizowano konferencję dla nauczycieli szkół specjalnych województwa częstochowskiego. Pojawiła się też szansa na poprawę warunków lokalowych. „Od sierpnia 1979 roku szkoła ma przejąć obiekt po Szkole Podstawowej nr 38 przy ul. Sikorskiego 56”²³. W 1980 roku szkołę przeniesiono do budynku Szkoły

²² Kronika szkoły ogólnokształcącej (specjalnej) nr 5 w Częstochowie, Archiwum SOSW nr 1, s. 107.

²³ Tamże, s. 109.

Podstawowej nr 38, a budynek po Szkole Specjalnej nr 5 przejęła Szkoła Podstawowa nr 8. Praca i zaangażowanie nauczycieli i rodziców umożliwiły zorganizowanie i urządzenie sal lekcyjnych i korytarzy. Szkołę wyremontowano, pomalowano i wymieniono podłogi w salach lekcyjnych. Na terenie szkoły odbyło się łącznie pięć konferencji wojewódzkich o tematyce kształcenia specjalnego. Ponadto decyzją Komisji Oświaty i Wychowania zatwierdzono ją jako szkołę ćwiczeń dla słuchaczy WSP w Częstochowie. Należało nieznacznie usprawnić proces organizacyjny. Ustalono, że nauka będzie rozpoczynać się o godzinie 8.30. Ułatwiło to dojazd do szkoły wielu uczniom, którzy uniknęli spóźnień. Szkoła została wyróżniona i otrzymała wzorową ocenę podczas wizytacji Ministerstwa Oświaty i Wychowania. Rok szkolny 1981/1982 rozpoczął się w spokojnej atmosferze. Nauczycielom języka polskiego wskazano, by większy nacisk w pracy położyć na zwiększenie czytelności i poprawność wypowiedzi. Odbyły się uroczystości zgodne z ustalonym kalendarzem szkolnym. Kolejne lata zostały udokumentowane w kronikach szkolnych. Z uwagi na ich zagubienie powstała luka w bazie informacji dotyczących okresu działalności szkoły z lat 1982–1999.

Powstanie pierwszego specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego w Częstochowie

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 powstał w 2000 r. zgodnie z uchwałą Rady Miasta Częstochowy numer 255/XXII/2000 z dnia 28.02.2000 w sprawie przekształcenia Szkoły Podstawowej Specjalnej nr 5 w Częstochowie przy ulicy Legionów 58.

Od 2000 roku Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 mieścił się w nowym budynku zlokalizowanym na terenie byłej jednostki wojskowej, której podlegało kilka innych zabudowań zmieniających przeznaczenie i funkcje. Teren i pozostałe budynki jednostki wojskowej zagospodarowano i przekazano takim instytucjom, jak: Liceum Ogólnokształcące im. A. Frycza Modrzewskiego, Pogotowie Opiekuńcze, Poradnia Wychowawczo-Zawodowa, I Prywatne Liceum Ogólnokształcące im. J. Korczaka. Aktualnie w budynkach tych znajdują się: Zespół Szkół im. gen. W. Andersa, Centrum Kształcenia Ustawicznego, Centrum Informacji Zawodowej, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, Pogotowie Opiekuńcze.

Baza lokalowa i dydaktyczna placówki

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 umieszczono w dwupiętrowym budynku po działającym niegdyś internacie Liceum Ogólnokształcącego im. A. Frycza Modrzewskiego. Na parterze znajdują się gabinety dyrektora i zastępcy dyrektora połączone z sekretariatem szkoły, pokój nauczycielski i księgowość. Od 2008 r. pokój nauczycielski został przemianowany na sekretariat szkoły, a gabinet dyrektora oddzielony i zlokalizowany w jednym pomieszczeniu. Z sąsiadującego pomieszczenia (byłego sekretariatu) wydzielono pomieszczenie, które aktualnie pełni funkcję sali szkolnej. Na parterze szkoły znajdują się również:

- sala gimnastyki korekcyjnej połączona z salą gimnastyczną, wyposażona w materace, drabinki, skrzynię, piłki, suchy basen z piłeczkami, rower stacjonarny. Na sali gimnastycznej wydzielono boisko do gry w piłkę siatkową, koszykową i nożną; sala ta wyposażona jest w pomoce dydaktyczne niezbędne do prowadzenia zajęć wychowania fizycznego;
- świetlica szkolna, funkcjonująca w szkole od poniedziałku do piątku w godzinach 8–15, wyposażona w biurko, szafki i szafy, stoliki i krzesła, dywan, poduszki do muzykoterapii i relaksacji, telewizor kolorowy, odtwarzacz DVD, radiomagnetofon, projektor, pianino, tablicę, gry i zabawy dydaktyczne dla dzieci, zabawki logiczne i terapeutyczne, pomoce naukowe, kločki edukacyjne, gazetki z pracami dzieci wykonywane na zajęciach świetlicowych;
- sala gospodarstwa domowego, przeznaczona do prowadzenia zajęć technicznych z zakresu gotowania, pieczenia. Wyposażona w biurko, tablicę, ławki i stoliki, szafy, meble kuchenne, zmywak, kuchenkę gazową, lodówkę, frytkownicę, mikrofalówkę, miksery, komplety sztućców, talerzy, garnków, patelni, szklanek, kubków. Wyposażenie sali zostało sfinansowane przez Unię Europejską w ramach programu PFRON;
- biblioteka szkolna, funkcjonująca od poniedziałku do piątku w wyznaczonych godzinach pracy bibliotekarki, wyposażona w szafy i regały książkowe mieszczące 2200 pozycji książkowych i czasopism, zbiory audiowizualne, płyty dydaktyczne DVD, stoliki i krzesła dla czytelników;
- pracownia integracji sensorycznej, utworzona z pomieszczenia przeznaczonego na magazyn szkolny w 2008 r., przeznaczona na zajęcia terapeutyczne dla dzieci i młodzieży, tzw. sala doświadczeń świata, wyposażona w materace, sprzęt audiowizualny, kostki dydaktyczne, huśtawkę itp., sfinansowana ze środków Unii Europejskiej;
- gabinet profilaktyki zdrowotnej i opieki przedlekarskiej funkcjonujący raz w tygodniu, w godzinach 8–15, przeznaczony dla dzieci i młodzieży szkol-

nej w sytuacjach poratowania zdrowia, udzielenia pomocy przedlekarskiej, profilaktyki lekarskiej, zajęć z pielęgniarką szkolną, gabinet wyposażony w biurko, krzesła, leżankę, parawan lekarski, szafy z zaopatrzeniem medycznym leków i dokumentacją uczniów, wagę, plansze do badania wzroku, ciśnieniomierz, plakaty informacyjne;

- pomieszczenie dla sprzątaczek;
- ubikacja dla chłopców, z wydzielonymi toaletami i umywalkami;
- pomieszczenie dla konserwatora obiektu, wyposażone w niezbędne materiały i przyrządy remontowo-budowlane.

Na pierwszym piętrze budynku Ośrodka znajdują się:

- pracownia rewalidacji – wyposażona w pomoce dydaktyczne niezbędne do pracy rewalidacyjnej i korekcyjno-kompensacyjnej oraz komputer;
- pokój nauczycielski – przystosowany do działań organizacyjnych nauczycieli na terenie szkoły, z wyznaczonymi tablicami ogłoszeń, biurkiem oraz szafami z półkami na dzienniki szkolne;
- sala kształcenia zintegrowanego klas I–III – dostosowana do nauczania dzieci podczas I etapu edukacyjnego, wyposażona w ławki, krzesła, tablice, klocki edukacyjne, plansze poglądowe i pokazowe;
- 2 sale lekcyjne – wyposażone w podstawowe sprzęty do nauki dzieci, znajdują się w nich pomoce dydaktyczne, biblioteczki z książkami dla dzieci, materiałami pomocowymi do lekcji;
- sala techniczna i plastyczna – wyposażone w stoły techniczne i plastyczne, znajdują się w nich materiały do zajęć tematycznych oraz wystawki prac uczniów;
- pracownia komputerowa – wyposażona w komputery posiadające pełne oprogramowanie, w tym programy bezpieczeństwa, w sali dostępna jest również drukarka dla potrzeb uczniów;
- gabinet logopedyczny – wyposażony w 2 komputery z oprogramowaniem logopedycznym, lustro terapeutyczne, pomoce logopedyczne do korygowania wad wymowy i zaburzeń mowy;
- pomieszczenie spółdzielni uczniowskiej – sklepik szkolny;
- toaleta dla nauczycieli oraz toaleta dla dzieci, z wydzielonymi ubikacjami, pisuarami i umywalkami.

Na drugim piętrze placówki zlokalizowano internat szkoły, w którym znajduje się 7 dwu-, trzy-, pięcio- i sześciuosobowych pokoi sypialnych dla dziewcząt i chłopców, 2 świetlice internatowe: mała – wyposażona w 2 komputery, telewizor, DVD, kanapy i fotele, stoły, oraz duża świetlica, w której znajduje się stół do grania, stół do tenisa, kanapa, fotele, krzesła i stoły. Świetlica ta pełni rolę sali reprezentacyjnej w czasie organizacji uroczystości szkolnych. Na korytarzach szkolnych widnieje wystrój tematyczny, w zależności od świąt i uroczy-

stości szkolnych wykonywany przez sekcje i koła zainteresowań dzieci oraz bibliotekę. Wśród nich odnaleźć można również prace plastyczne uczniów wyróżnionych i nagrodzonych w konkursach tematycznych. Stołówka, w której dzieci spożywają posiłki, stanowi odrębny budynek sąsiadujący z placówką.

Organizacja procesu kształcenia: uczniowie, kadra pedagogiczna, programy nauczania

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 w Częstochowie przeszedł prawdziwy renesans na tle rozwoju kształcenia osób upośledzonych umysłowo. Placówkę tę przeznaczono dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim oraz dzieci upośledzonych umysłowo z dodatkowymi dysfunkcjami narządów wzroku i słuchu. W obrębie ośrodka działalność rozpoczęły:

- szkoła podstawowa specjalna dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim,
- gimnazjum specjalne dla dzieci i młodzieży upośledzonej w stopniu lekkim, z oddziałami dla dzieci i młodzieży upośledzonych w stopniu lekkim,
- oddział dla dzieci i młodzieży upośledzonych w stopniu umiarkowanym i znacznym dla uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum,
- oddział rewalidacyjno-wychowawczy dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim,
- internat dla uczniów i wychowanków pobierających naukę w szkole podstawowej i gimnazjum.

Obowiązkiem szkolnym objęte są dzieci i młodzież z terenu miasta Częstochowy, spoza miasta, skierowane na podstawie postanowień sądu. Naukę pobierają dzieci i młodzież w wieku:

- 6–21 lat – osoby upośledzone umysłowo w stopniu lekkim,
- 6–24 lat – osoby upośledzone umysłowo w stopniu umiarkowanym i znacznym,
- 3–25 lat – osoby upośledzone umysłowo w stopniu głębokim.

Warunkiem przyjęcia dziecka do szkoły jest orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zawierające zdiagnozowany stopień upośledzenia umysłowego, wydane przez powiatowe i publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Uczniowie spoza miasta podejmują w niej naukę na podstawie skierowania wydanego przez Prezydenta Miasta Częstochowy. Organem sprawującym nadzór pedagogiczny jest Śląski Kurator Oświaty, organem prowadzącym – Miasto Częstochowa na prawach powiatu.

Do szczegółowych zadań ośrodka określonych w Statucie SOSW nr 1 należy:²⁴

- umożliwienie zdobycia wiedzy i umiejętności niezbędnych do uzyskania świadectwa ukończenia szkoły podstawowej i gimnazjum,
- rewalidacja i korekcja deficytów rozwojowych i psychofizycznych,
- przygotowanie wychowanków do samodzielnego życia zgodnego z normami prawnymi i społecznymi,
- przygotowanie uczniów do dalszego kształcenia zawodowego,
- prowadzenie zajęć dydaktycznych realizowanych w trakcie 45-minutowych jednostek lekcyjnych,
- prowadzenie zajęć wychowawczych w ramach pracy internatu trwających 60 minut,
- umożliwienie odpoczynku pomiędzy lekcjami podczas przerw międzylekcyjnych trwających 10 minut oraz długiej przerwy trwającej 25 minut,
- wspieranie procesu wychowawczego prowadzonego przez ośrodek poprzez różnorodne formy oddziaływań w ramach współpracy ośrodka z instytucjami wspierającymi,
- prowadzenie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych w trakcie 60-minutowych jednostek zajęć.

Zadania te realizowane są poprzez:²⁵

- zintegrowaną działalność dydaktyczną, terapeutyczną, wychowawczą i opiekuńczą,
- organizowanie udziału w życiu społecznym, gospodarczym i kulturalnym środowiska,
- współdziałanie z rodzinami wychowanków, organizacjami społecznymi i innymi instytucjami,
- objęcie całodziennym wyżywieniem dzieci przebywających w internacie,
- rozwijanie zainteresowań i indywidualnych zdolności uczniów przez udział w zajęciach współorganizowanych z instytucjami wspierającymi ośrodek.

Zadania edukacyjne etapów I, II i III realizowane są w formie nauczania zintegrowanego, nauczania blokowego oraz przedmiotowego przez stosowanie metod pracy dydaktycznej wynikających z założeń metodyki kształcenia specjalnego, a dostosowanych do możliwości i predyspozycji psychofizycznych uczniów. Zadania te realizowane są przez stosowanie oddziaływań indywidualnych i grupowych, m.in.: metod dydaktycznych zgodnych z założeniami pedagogiki specjalnej, zajęć grupowych z zakresu logoterapii, muzykoterapii, socjoterapii, terapii manualnej, polisensorycznej, realizowanych w grupach 2–5-osobowych.

²⁴ Statut SOSW nr 1, s. 3.

²⁵ Tamże, s. 4.

W 2008 roku²⁶ naukę w szkole podstawowej realizowało 37 uczniów, w tym 22 upośledzonych w stopniu lekkim, 2 uczniów upośledzonych w stopniu umiarkowanym, 3 upośledzonych w stopniu znacznym, 2 upośledzonych w stopniu głębokim. Naukę w gimnazjum pobierało łącznie 31 uczniów, w tym 17 upośledzonych w stopniu lekkim, 11 uczniów upośledzonych w stopniu umiarkowanym, 3 upośledzonych w stopniu znacznym, 4 upośledzonych w stopniu głębokim. Wśród wszystkich uczniów placówki naukę w toku nauczania indywidualnego na terenie domów rodzinnych wychowanków realizowało 11 uczniów.

Dyrektor szkoły zapewnił uczniom i wychowankom wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną o specjalistycznym wykształceniu w zakresie oligofrenopedagogiki, tyflopedagogiki, terapii pedagogicznej. Wśród nich znajduje się 29 nauczycieli, w tym 27 kobiet i 2 mężczyzn, oraz 10 wychowawców internatu: w tym 8 kobiet i 2 mężczyzn²⁷. Wszyscy nauczyciele posiadają wykształcenie wyższe w zakresie nauczanej specjalności nauczycielskiej oraz wykształcenie z zakresu oligofrenopedagogiki i tyflopedagogiki, uprawniające do pracy z osobami upośledzonymi umysłowo. Ponadto w szkole zatrudnieni są pracownicy administracji i obsługi: sekretarka, księgowa, 2 kucharki i pomoc kuchenna, intendientka, 3 sprzątaczkę, konserwator, zaopatrzeniowiec, asystent wspierający – osoba do pomocy w szkole nauczycielom pracującym z dziećmi upośledzonymi w stopniu umiarkowanym i znacznym, oraz pielęgniarka szkolna. Nauczyciele pracujący w szkole doskonalą swoje umiejętności i wiedzę w toku wielu kursów, szkoleń i konferencji organizowanych na terenie częstochowskich instytucji doskonalenia: Samorządowego Ośrodka Doskonalenia i Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli WOM. Podwyższając swoje kwalifikacje, uzyskują również poszczególne stopnie awansu zawodowego. Doskonalenie umiejętności dydaktycznych i wychowawczych oraz podnoszenie poziomu wiedzy merytorycznej jest jednym z zadań nauczycieli zmierzającym do usprawniania procesu edukacji. Wśród czterech stopni awansu aż 25 nauczycieli uzyskało stopień nauczyciela mianowanego (14 osób) i dyplomowanego (9 osób). Ponadto stopień awansu nauczyciela kontraktowego (8 osób) i nauczyciela stażysty (5 osób)²⁸.

Pedagodzy i wychowawcy realizują zadania uregulowane poprzez dokumentację szkolną, m.in. statut SOSW nr 1. Wśród zadań tych możemy znaleźć informacje na temat odpowiedzialności nauczyciela za prawidłowy przebieg procesu dydaktycznego z uwzględnieniem ustaleń wynikających z badań psychologicznych, pedagogicznych oraz własnych obserwacji dzieci i młodzieży oraz odpowiedzialności za wychowanie i bezpieczeństwo uczniów. Nauczyciele

²⁶ Księga uczniów SOSW nr 1 w Częstochowie.

²⁷ Wykaz pracowników SOSW nr 1 w Częstochowie.

²⁸ Awans zawodowy nauczycieli SOSW nr 1 w Częstochowie.

opracowują programy nauczania, dostosowując je do osiągnięć i możliwości uczniów, ponadto tworzą rozkłady materiału i plany wynikowe nauczanego przedmiotu oraz wymagania edukacyjne na oceny śródroczne i końcoworoczne. W swojej pracy są bezstronni i obiektywnie oceniają uczniów pod względem ich możliwości edukacyjnych oraz oceniają je zgodnie z wymaganiami i wytycznymi ustalonymi przez nauczycieli prowadzących poszczególne zajęcia lekcyjne. Nauczyciele mając na uwadze trudne warunki pracy z dziećmi z różnymi dysfunkcjami i stanami zachowań, wykazują dbałość o pomoce dydaktyczne i sprzęt szkolny. Ponadto z uwagi na trudne warunki finansowe placówki, przewyższające potrzeby uczniów, sami organizują im pomoc, kupując niezbędne do prowadzenia zajęć pomoce, doposażając klasy i poszukując osób wyrażających chęć wsparcia placówki, a przede wszystkim uczących i wychowujących się w niej dzieci. Oprócz organizowania zajęć edukacyjnych nauczyciele wspierają rozwój psychofizyczny uczniów, ich zdolności oraz zainteresowań, m.in. przez organizację zajęć pozalekcyjnych. Dzieci i młodzież korzystają ze zorganizowanych form w postaci: Uczniowskiego Klubu Sportowego „Olimp”, Drużyny Nieprzetartego Szlaku ZHP, Szkolnego Klubu Europejskiego „Brukselka”, Szkolnego Koła PTTK, Zespołu Taneczno-Wokalno-Instrumentalnego „Serduszka”, Teatryku Szkolnego „Sikoreczki”, Koła Informatyczno-Dziennikarskiego „Reporter”, Chóru Szkolnego²⁹. Nauczyciele udzielają pomocy w przezwyciężaniu niepowodzeń szkolnych w toku zajęć rewalidacyjnych: dydaktyczno-wychowawczych, korekcyjno-kompensacyjnych i gimnastyki korekcyjnej. W tym celu konstruują programy rewalidacyjno-wychowawcze na podstawie m.in. zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej zawartych w orzeczeniu o kształceniu specjalnym. Elementem składowym są indywidualne diagnozy, obserwacje dziecka, w wyniku których planowane zostają zadania oddziałujące na zaburzone funkcje rozwojowe uczniów. Każdy nauczyciel realizuje zadania dydaktyczno-wychowawcze w powierzonym mu zakresie z uczniami jednej lub więcej klas i jest odpowiedzialny za poziom i wyniki swojej pracy. Oddziały wchodzące w skład placówki otoczone są opieką wychowawczą nauczycieli wychowawców w ciągu całego etapu edukacyjnego. Wychowawcy poszczególnych klas/oddziałów w swojej pracy wychowawczej spotykają różnorodne przypadki zaniedbań wychowawczych i środowisk patologii społecznej. Wśród pierwszych zadań realizowanych w celu poznania warunków życia rodzin uczniów i ich stanu zdrowia sporządzają stosowną dokumentację, m.in. na podstawie obserwacji dziecka, wywiadu z rodzicami, pracownikami socjalnymi, wychowawcami domów dziecka/opiekunami prawnymi. Ponadto sprawdzają warunki mieszkaniowe i bytowe w domach rodzinnych swoich uczniów. Często napotykać na swojej

²⁹ Protokoły Rad Pedagogicznych SOSW nr 1 w Częstochowie.

drodze problemy wymagające konsultacji prawnych w zakresie opieki, jak i konsultacji na temat psychofizycznego rozwoju ucznia wymagających stałego kontaktu z poradnią psychologiczno-pedagogiczną. Ponadto corocznie tworzone są Indywidualne Programy Edukacyjne, w których wskazane zostają mocne i słabe strony ucznia w zakresie następujących umiejętności: czytanie, pisanie, liczenie, komunikowanie się, zastosowanie wiedzy w praktyce, sprawność manualna i ruchowa, samoobsługa i korzystanie ze źródeł informacji. Wśród nich nauczyciele poszczególnych specjalności nauczanych przedmiotów podkreślają uwagi dotyczące realizacji programu nauczania i treści programowych. Wśród założonych i realizowanych działań uwzględnione są również uwagi nauczycieli prowadzących zajęcia rewalidacyjne i terapię logopedyczną. Ponadto każdy wychowawca uwzględnia w programie indywidualne oddziaływania wychowawczo-opiekuńczo-profilaktyczne. Wytyczne tego programu obowiązują ucznia upośledzonego w stopniu lekkim, a podsumowaniem jest raport roczny, który stanowi ewaluację postępów ucznia w danym roku szkolnym oraz bazę wyjściową dalszego postępowania w toku kształcenia na dalszych etapach edukacji. Ważnym elementem działań nauczycieli jest współpraca i współdziałanie w swojej codziennej pracy z wychowawcami grup wychowawczych i rodzicami/opiekunami prawnymi w zakresie pełniejszego oddziaływania wychowawczego. Jest to jednym z elementów koordynacji zamierzeń i zabiegów dydaktyczno-wychowawczych. Działania wychowawców internatu skupione są wokół zapewnienia wychowankom bezpieczeństwa i zapoznania się z dokumentacją wychowanka. Na podstawie obserwacji i diagnoz grup wychowawczych wychowawcy internatu opracowują i realizują plan pracy dydaktyczno-wychowawczej. Znajdują się w nim zadania zmierzające do inicjowania i organizowania różnych form działalności opiekuńczo-wychowawczej. Ponadto prowadzą dokumentację: dzienniki zajęć, zeszyty obserwacji, rejestr leków, rozmów telefonicznych, dokumentów wychowanków. Ponadto na bieżąco rozwiązują problemy wychowawcze zaistniałe w trakcie codziennego funkcjonowania dzieci i młodzieży ośrodka. Wychowawcy internatu przez swoich wychowanków są postrzegani nie tylko jako opiekunowie, lecz niejednokrotnie traktowani jak „matka i ojciec”. Są autorytetem, wzorem godnym do naśladowania. Dlatego konieczne jest, by dokonywali właściwej analizy i oceny zachowania i postępowania wychowanków według określonych reguł i odpowiedniego doboru metod wychowawczych z zastosowaniem kar i nagród. Wynikają one z opieki i kontroli nad wychowankami podczas czynności higienicznych, pomocy w czynnościach samoobsługowych oraz wdrażania do utrzymywania ładu i porządku w salach, na terenie internatu i placówki. Niejednokrotnie są pomocni w odrabianiu zadań domowych, przygotowywania do zajęć szkolnych według planu lekcji, czynnego pełnienia dyżurów podczas posiłków.

Szkolnictwo specjalne Częstochowy na nowych drogach

W XX i XXI wieku w Polsce wprowadzono różnorodne formy organizacji kształcenia specjalnego. Zarysował się proces selekcji osób niepełnosprawnych intelektualnie. Zróżnicowany rozwój placówek kształcenia specjalnego wpłynął na dalsze ukierunkowania szkolnictwa, które następnie spopularyzowano. Mimo funkcjonujących szkół specjalnych, będących często elementem składowym specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych lub zespołów szkół specjalnych, dzieci i młodzież otrzymały możliwość realizacji obowiązku szkolnego w szkołach masowych, ogólnodostępnych i zorganizowanych w nich klasach integracyjnych. Rozpoczęta organizacja klas integracyjnych dla dzieci i młodzieży zmierza do wdrożenia do nauki dzieci niepełnosprawnych ruchowo i intelektualnie, czyli upośledzonych umysłowo, co nie do końca jest zgodne z ich rozwojem. Zgodnie z regulacją prawa oświatowego we wszystkich typach placówek szkolnictwa specjalnego dla osób upośledzonych w stopniu lekkim realizowana jest podstawa programowa kształcenia ogólnego, dostosowana do indywidualnych możliwości wychowanków, deficytów zdrowotnych i możliwości edukacyjnych. Wymagane założenia programowe utrudniają proces edukacji, stąd dla lepszej organizacji procesów usprawniania i uspołeczniania wprowadzono realizację zajęć dydaktyczno-wychowawczych i rewalidacyjnych, które umożliwiają nabycie umiejętności i zdolności w zakresie wielu sprawności, m.in. edukacyjnych, kulturowych, społecznych. Proces organizacji klas integracyjnych i klas szkół specjalnych różni się m.in. liczbą dzieci w klasie i zróżnicowaniem w niepełnosprawności uczniów połączonych edukacją z dziećmi w normie intelektualnej. Zajęcia lekcyjne mimo dodatkowego wsparcia nauczycieli wspomagających nie odzwierciedlają całościowego oddziaływania edukacyjnego, jakie ma miejsce w szkole specjalnej. Bariere rozwoju dzieci tworzą sami rodzice/opiekunowie, którzy nie rozumiejąc i nie godząc się z niepełnosprawnością dziecka, często próbują włączyć je w proces kształcenia ogólnego, nie zważając na ich deficyty rozwojowe i zdrowotne. Zaniedbania te mają odzwierciedlenie w tworzeniu kolejnych zaburzeń funkcji rozwojowych dziecka.

Ukazanie historii Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego nr 1 miało na celu przedstawienie sprawnego procesu kształcenia specjalnego, które wpływa na poprawny rozwój dzieci i młodzieży. Szkoła ta, modernizowana i przekształcana przez lata, ukazuje pracę wielu wykwalifikowanych pedagogów i bardzo dobrze zorganizowany proces dydaktyczno-wychowawczy, wpływający na poprawny rozwój dzieci niepełnosprawnych intelektualnie z dodatkowymi dysfunkcjami. Historia tego ośrodka to kolejny dowód na konieczność istnienia i tworzenia placówek kształcenia specjalnego, które w sposób odpowiedni zorganizują proces nauczania i usprawniania dzieci niepełnosprawnych intelektualnie.

Summary

The History Organization and Activity of Special Tutelary Education Centre in Częstochowa

The article aims at presenting in short the history of the development of Polish special educational needs schooling system focusing on the city of Częstochowa. It begins with describing the state of the art with reference to the problem of teaching and working with people requiring special educational needs to pass to shedding light on the issue of social underpinnings for the whole movement.

Next, the paper depicts the story of one of the schools for children and youth with special educational needs (school no. 5) describing it in detail. It further describes the students of the aforementioned school, providing a general characteristics and also listing their capabilities and achievements.

Furthermore, the article focuses on presenting the history of the first tutelary childcare center in Częstochowa including a detailed description on its organization and educational system to pass to suggestions for future development of special educational needs sector in that area.